

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ  
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
ПРИЙМАЛЬНА КОМІСІЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Голова приймальної комісії  
ДВНЗ УжНУ, ректор

\_\_\_\_\_ проф. В.І. Смоланка

\_\_\_\_\_ 2021 р.

**ПРОГРАМА**

фахового вступного випробування

для здобуття ОС «Бакалавр»

зі спеціальності 052 – Політологія

(на основі здобутого ОКР «Молодший спеціаліст»)

РОЗРОБЛЕНО

Фаховою атестаційною комісією  
зі спеціальності 052 – Політологія

доц. Зан М.П.

доц. Вегеш І.М.

доц. Кічера Н.М.

Голова комісії

доц. Зан М.П.

**ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД  
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»  
ПРИЙМАЛЬНА КОМІСІЯ**

**ПРОГРАМА  
фахового вступного випробування  
для здобуття ОС «Бакалавр»  
зі спеціальності 052 «Політологія»  
(на основі здобутого ОКР «Молодший спеціаліст»)**

**1. ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА**

**Загальні відомості.** Програма складена відповідно до освітньо-професійної програми (ОПП) підготовки фахівців зі спеціальності 052 «Політологія» галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки. Прийом абітурієнтів, які здобули освітньо-кваліфікаційний рівень (ОКР) «Молодший спеціаліст», для здобуття освітнього ступеня (ОС) «Бакалавр» зі спеціальності 052 «Політологія» проводиться за результатами додаткового і фахового вступних випробувань із професійно-орієнтованих навчальних дисциплін. Вони відбуваються у формі усного (письмового) випробування.

**Метою вступного випробування** є з'ясувати рівень теоретичних знань і практичних умінь та навичок, необхідних для опанування нормативних і варіативних дисциплін за програмою підготовки фахівця ОС «Бакалавр» зі спеціальності 052 – Політологія.

**Вимоги до підготовки абітурієнтів.** Для успішного засвоєння дисциплін, передбачених навчальним планом для підготовки здобувачів ОС «Бакалавр» зі спеціальності 052 – Політологія, абітурієнти повинні мати освіту (ОКР «Молодший спеціаліст») та здібності до оволодіння знаннями, уміннями і навичками в галузі суспільно-політичних наук. Обов'язковою умовою є вільне володіння державною мовою.

**Характеристика змісту програми.** Програма вступного випробування розкриває структуру та зміст іспиту для конкурсного зарахування до ДВНЗ «УжНУ» на навчання на першому освітньому рівні (ОС «Бакалавр») зі спеціальності 052 – Політологія галузі знань 05 – Соціальні та поведінкові науки.

Програма іспиту охоплює такі навчальні дисципліни: «Вступ до спеціальності», «Теорія міжнародних відносин та міжнародне право», «Історія зарубіжних політичних вчень».

Вступне випробування є комплексним, тому його програма складається з узагальнених розділів програм профільюючих дисциплін для оцінки загального рівня кваліфікації випускника. Через те, що міждисциплінарний вступний іспит є комплексним, то студенти при підготовці до нього обов'язково повинні ознайомитися з рекомендованою літературою і повторити матеріали лекційних курсів із загально-професійних та спеціальних професійних дисциплін.

В кожному білеті є 3 питання, зміст яких абітурієнт повинен розкрити усно чи письмово.

## **2. ПЕРЕЛІК ФАХОВИХ НАВЧАЛЬНИХ ДИСЦИПЛІН, З ЯКИХ ПРОВОДИТЬСЯ ВСТУПНЕ ВИПРОБУВАННЯ**

1. Вступ до спеціальності.
2. Історія зарубіжних політичних вчень.
3. Теорія міжнародних відносин та міжнародне право.

## **3. ТЕМИ ТА ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ДЛЯ УСНОГО (ПИСЬМОВОГО) ВИПРОБУВАННЯ**

### **Вступ до спеціальності**

#### **ТЕМА 1. Становлення політології як науки і навчальної дисципліни**

Політика, політичне як особлива сфера суспільного життя. Політика як об'єкт вивчення політології. Протополітологія. Особливості розвитку політичної думки на різних етапах розвитку людства.

Причини виникнення політології як науки. Утворення перших кафедр політичної науки в США та європейських країнах (1857 р. – в Колумбійському коледжі, 1903 р. – утворено Американську асоціацію політичних наук, 1871 р. – утворена Вільна школа політичних наук у Франції та інші). Інституціоналізація політичної науки після Другої світової війни. Конгрес ЮНЕСКО про предмет політичної науки (1948 р.): а) політична теорія; б) політичні інститути; в) партії, групи і суспільна думка; г) міжнародні відносини. Утворення під егідою ЮНЕСКО Міжнародної асоціації політичних наук (1949 р.).

Предмет політичної науки. Структура курсу політології. Основні розділи політичної науки на сучасному етапі її розвитку: загальна теорія політики; теорія політичних систем; політологічна теорія держави, політичних партій та партійних систем; політичні режими; електоральні процеси; теорія міжнародних відносин та геополітика; демократичні процеси та транзити; теорія соціального управління (політичний маркетинг і менеджмент); політичні ідеології. Система категорій політичної науки. Методи політології. Принципи політології. Функції політології: теоретико-методологічна, світоглядна, прогностична, управлінська та інші.

Становлення і розвиток української політології. Предметне коло вивчення та особливості української науки про політику. Основні завдання української політології. Розробка теоретико-методологічних засад дослідження українських політичних реалій. Фундаментальне теоретичне обґрунтування шляхів побудови української суверенної правової держави. Дослідження діяльності українських політичних партій та громадських організацій. Електоральні процеси. Україна у міжнародних відносин.

#### **ТЕМА 2. Професія політолога в демократичному суспільстві**

Демократичні перетворення в Україні. Необхідність нових спеціальностей і проблема підготовки спеціалістів. Політика як професія. Потреба суспільства у фахівцях політологах. Працевлаштування фахівців-політологів. Вимоги суспільства до рівня знань політологів. Що повинні знати і вміти бакалаври та магістри політології.

Групи професій для яких необхідна політологічна освіта: дослідники, викладачі, політики, помічники політиків, експерти, ідеологи, консультанти, журналісти, політтехнологи, іміджмейкери, аналітики.

### **ТЕМА 3. Основні школи і напрямки сучасної політології**

Англо-саксонська школа в політології. Організаційне становлення політичної науки в США. Формування політичної соціології (А.Бентлі). Методологічні принципи функціонування “Чиказької школи” (Ч.Меріам, Г.Ласуел).

Біхевіористська революція в американській політичній науці у 40-60-х рр. ХХ ст. Формування трьох шкіл дослідження політичної поведінки (школа політичної соціології; школа політичної психології; школа політичної економії). Теорія демократії як основна проблема післявоєнної американської політології. Формування порівняльної політології.

Проблеми оновлення методології політичних досліджень. Феміністичний підхід як нова методологія та теоретична основа дослідження політичних явищ та процесів. Політична економія як напрям сучасної політології. Нова проблематика політичної соціології. Порівняльні дослідження політичних режимів, політичної культури, розвитку. Нове осмислення феномену демократії та майбутнього міжнародних відносин (Ф.Фукуяма, С.Гантінгтон).

### **ТЕМА 4. Політична наука в Україні: етапи становлення та основні напрямки дослідження**

Зміст, особливості й завдання української політології. Предметне коло української політології. Періодизація української науки про політику. Особливості української політології. Період Київської Русі та Галицько-Волинської держави. Козацько-гетьманський період. Дворянський період. Дореволюційний період (1848-1917). Міжвоєнний період (1918-1939). Післявоєнний період (1945-1991). Новітній (починаючи з 1991 р.).

Основні завдання української політології. Розробка теоретико-методологічних засад дослідження українських політичних реалій. Фундаментальне теоретичне обґрунтування шляхів побудови української суверенної правової держави. Дослідження діяльності українських політичних партій та громадських організацій. Електоральні процеси. Україна у міжнародних відносин.

Інституціоналізація політичної науки в Україні. Наукові установи, що досліджують політичні проблеми: академічні – Інститут політичних і етнонаціональних досліджень та Інститут держави і права ім. В.Корецького, Національний інститут стратегічних досліджень, Інститут проблем міжнародної безпеки та інші. Наукові центри: Український центр економічних і політичних досліджень (УЦЕПД) ім. О.Разумкова, (щомісячний журнал “Національна безпека і оборона”). Громадська організація “Лабораторія законодавчих ініціатив” (часопис “Парламент”), Український незалежний центр політичних досліджень.

### **ТЕМА 5. Політика як соціальне явище. Політична влада**

Термін “політика” та його походження (давньогрецькі: polis – місто-державою, “politike” мистецтво управляти державою, “politea” – конституція; англомовні терміни: polity – форма політики, тобт її організаційна структура, інститути, які надають стійкість, стабільність політиці та дозволяють регулювати політичну поведінку (державою, партії, групи інтересів, закони, політичні норми).

Різноманітність підходів до розуміння сутності політики як соціального явища. Онтологічний (політика – це спосіб існування людей в суспільстві, всезагальна форма людських зв’язків (Арістотель). Конфліктологічний (класовий, директивний чи силовий). Політика – це сфера боротьби чи суперництва між класами за владу (К.Маркс, Ж.Френд, К.Шміт). Діяльнісно-управлінський (М.Вебер, Р.Арон).

Сутність та походження феномену влади. Влада як регулятор життєдіяльності суспільства. Кратологія. Концептуальні підходи до проблеми політичної влади. Форми, види

та механізм політичної влади. Традиційні та нові форми політичної влади: монархія, аристократія, демократія, тиранія, олігархія, охлократія, тимократія, теократія, технократія, меритократія, партократія, бюрократія, елітократія. Легітимність політичної влади. Поняття легітимності влади.

## **ТЕМА 6. Політична система і держава як її основний інститут**

Місце і роль політичної системи в життєдіяльності суспільства. Політична система в її взаємодії з економічною, правовою, духовною та соціально-класовою структурами суспільства. Особливості політичної системи. Сутність категорій «система» та «політична система». Класичні концепції про політичні системи (Д.Істон, Г.Алмонд, К.Дойч, Т.Парсонс).

Структура і функції політичної системи. Типи політичних систем. Класифікації Платона й Аристотеля. Критерії типології. Типологія політичних систем Г.Алмонда, Ч.Ендрейна, Ж.Блонделя, Дж.Коулмена.

Категорія «держава» в політичній науці. Різноманітність концептуальних підходів до визначення держави, її сутності і місця у політичній системі суспільства, взаємин з іншими суб'єктами політичної системи.

Теорії походження держави. Теологічна теорія. Патріархальна теорія. Договірна теорія. Органічна теорія. Психологічна теорія. Теорія насильства. Техніко-економічні теорії (теорія «неолітичної революції», «гідравлічна теорія», марксистська теорія).

Форми державного правління. Абсолютні монархії. Конституційні монархії. Теократичні монархії. Виборні монархії. Салічна, кастильська та австрійська моделі престолонаслідування. Ознаки парламентської республіки. Ознаки президентської республіки. Риси змішаної республіканської форми правління.

Форми державного устрою. Ознаки унітарної держави. Централізовані та децентралізовані унітарні держави. Ознаки федеративної держави. Конфедерації. Співтовариство (співдружність). Асоціації (асоційовані держави, федерасі, кондомініуми). Ліги.

Політичний режим як сукупність засобів і методів здійснення влади. Ознаки тоталітаризму. Причини виникнення тоталітаризму. Різновиди тоталітаризму. Більшовизм. Нацизм. Фашизм. Характерні ознаки авторитарного режиму. Різновиди авторитаризму. Теократичні авторитарні режими. Військово-бюрократичні диктатури. Персональні тиранії. Абсолютистські монархії. Неототалітарні режими. Демократичний режим. Передумови становлення демократії. Хвилі демократизації.

Витоки концепції правової держави. Принципи правової держави. Характеристика соціальної держави. Концепція громадянського суспільства. Основні ознаки громадянського суспільства. Становлення та розвиток правової держави та громадянського суспільства в Україні.

## **ТЕМА 7. Система органів державної влади в Україні**

Сукупність факторів, що визначають конфігурацію системи органів державної влади України: конституційно-правова компетенція; державний устрій; політичний режим; географічні умови; національний склад населення та ін.

Здійснення державної влади на основі організаційно-функціонального поділу повноважень між органами законодавчої, виконавчої та судової влади (ст.6 Конституції України).

Верховна Рада України як єдиний, загальнонаціональний, представницький, колегіальний, виборний, однопалатний постійно діючий орган законодавчої влади України. Головні функції Верховної Ради: законодавча, установча, представницька, контрольна.

Інститут президентства в Україні. Головні віхи його становлення.. Структура органів виконавчої влади України.

Система судової влади в Україні: орган конституційної юрисдикції – Конституційний суд України; суди загальної юрисдикції – Верховний суд України; суди обласні, Автономної Республіки Крим, міст Києва та Севастополя; суди міжрайонні (окружні), районні; арбітражні суди.

### **ТЕМА 8. Місцеве самоврядування**

Моделі місцевого самоврядування: сутність та порівняльний аналіз основних моделей. Континентальна (французька) та англо-саксонська (англо-американська) моделі. Виникнення та еволюція інституту місцевого самоврядування. Поняття та основні теорії місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування і місцеве управління. Змістовна різниця між ними.

Поняття децентралізації та деконцентрації політичної влади на місцевому рівні. Історичні передумови формування різних моделей місцевого самоврядування. Природа, компетенція та повноваження місцевих органів влади у різних моделях місцевого самоврядування (європейській та американській). Новітня концепція місцевого самоврядування. Різні варіанти адміністративного, судового та фінансового контролю за діяльністю місцевого самоврядування з боку центральної влади.

### **ТЕМА 9. Демократія. Переходи до демократії**

Етимологічне визначення демократії. Багатовимірність терміну «демократія». Демократія як суспільний ідеал. Демократія як політичний режим. Демократія як форма функціонування організації (процедурний аспект). Демократія як соціальний і політичний рух за народовладдя. Межі демократії та загрози від зловживання нею.

Теоретичне обґрунтування основних принципів демократії мислителями епохи Нового часу. Г.Гроцій про «природні права людини» та «суспільний договір». Теорія розподілу влади (Д.Локк, Ш.-Л.Монтеск'є). Ж.-Ж. Руссо про народний суверенітет. «Категоричний імператив» І.Канта та його ідеї про правову державу. Вчення про громадянське суспільство Г.Гегеля.

Емпіричні моделі демократії. Елітарна теорія демократії як ревізія основних постулатів класичної теорії демократії. Г.Моска та Р.Міхельс про демократію. «Залізний закон олігархії» Р.Міхельса. Теорія елітарної демократії Й.Шумпетера. Критика Й.Шумпетером класичної теорії демократії.

Перехід до демократії. Типи переходів: революція зверху, реформа знизу, соціальна революція, консервативна реформа, реформа через компроміси і т.д.

Моделі переходу до демократії. Модель Д.Растоу: 1) підготовча фаза; 2) фаза прийняття рішення; 3) фаза пристосування. Модель Ф.Шміттєра і Г.О'Доннела: 1) лібералізація; 2) демократизація; 3) соціалізація. Модель А.Пшеворського: 1) лібералізація; 2) демократизація.

Поняття «консолідації демократії» (Г.О'Доннел, Ф.Шміттер «Перехід від авторитарного правління» (1986). Складові процесу консолідації демократії: мобілізація громадянського суспільства, розвиток відносно стабільної партійної системи і т.д.

### **ТЕМА 10. Політичні партії та партійні системи**

Історичні етапи становлення партій (аристократичні угруповання, партії-клуби, масові партії, всеохоплюючі партії, картельні партії). Соціально-політичні та економічні фактори партогенезу (соціально-класові конфлікти, міжнаціональні суперечності, релігійні мотиви, розвиток представницьких інститутів, всезагальне виборче право, економічне зростання та ін.).

Періодизація історії політичних партій за М.Вебером (аристократичні угруповання, партії-клуби, масові партії). Періодизація розвитку партійно-владної взаємодії Г.Тріпелем

(стадія протидії, стадія ігнорування партій, стадія визнання і легалізації партій, стадія конституційно-правової інкорпорації).

Концепція “партійної держави” Г.Ляйбхольца. Концепція “всеохоплюючої партії” О.Кірхгаймера. Теорія картельних партій Катца та Дж.Маїра. Теорія “кризи партій” і її критика.

Партійні системи сучасності: сутність та класифікації. Вузьке розуміння партійної системи як сукупності конкуруючих на політичній арені партій. Широке тлумачення партійної системи шляхом встановлення зв'язків між партіями та державною владою.

Класифікація партійних систем Дж.Сарторі: однопартійна система, система з домінуючою партією, із партією-гегемоном, двопартійна система, поміркований плюралізм, радикальний плюралізм, атомізована система.

Класифікація партійних систем Ж.Блонделя: двопартійна, дво- і пів партійна система, багатопартійна з домінуючою партією та багатопартійна система без домінуючої партії.

### **ТЕМА 11. Виборчі системи і процеси**

Функції виборів у демократичному суспільстві. Організація і призначення виборів. Види виборів. Виборче право. Виборчий ценз.

Поняття "виборча система". Основні види виборчих систем: мажоритарна, пропорційна, змішана, куріальна виборчі системи.

Сутність мажоритарної виборчої системи. Одномандатні, багатомандатні й преференційні мажоритарні системи. Мажоритарні системи абсолютної і відносної більшості. Основні переваги та вади мажоритарної виборчої системи.

Сутність пропорційних виборчих систем. Партійність виборів. Різновиди партійних списків. Специфіка виборчих округів. Виборча квота.

Змішані виборчі системи як специфічна комбінація елементів пропорційної та мажоритарної систем.

Куріальні виборчі системи і проблема забезпечення представництва в парламенті нечисленним етнічним та ін. соціальним групам.

### **ТЕМА 12. Партійна і виборча система України**

Етапи становлення партійної системи України. Класифікація та нормативно-правова основа діяльності політичних партій в Україні.

Основні тенденції розвитку партійної системи на сучасному етапі: а) процес консолідації політичних сил через створення потужних виборчих об'єднань та блоків; б) посилення регіональної та ідеологічної складової у протистоянні політичних партій; в) впровадженням змішаної мажоритарно-пропорційної системи виборів; г) виокремлення домінуючої партії тощо.

Виборча система України та основні етапи її становлення. Мажоритарна система відносної більшості (вибори ВР України 1994 р.), змішана мажоритарно-пропорційна система з 4 % бар'єром (вибори до ВР України 1998, 2002 рр.), пропорційна виборча система з 3 % бар'єром (вибори до ВР України 2006, 2007 рр.), змішана мажоритарно-пропорційна система з 5 % бар'єром (вибори до ВР України 2012 р.). Вплив виборчої системи на формування української партійної системи.

### **ТЕМА 13. Етнополітичні та етнонаціональні процеси в світі та сучасній Україні**

Поняття «етнос» та «етнічність». Примордіалістські концепції етнічності та теорії етносу в СРСР (Ю.Бромлей, Л.Гумільов). Теорія Е.Сміта. Інструменталістська концепція етнічності. Теоретичні моделі нації. Комунікативна, етатистська та етнологічна моделі нації. Типологія

націй. «Історичні» та «неісторичні» нації. «Культурні» та «політичні» нації. «Старі» та «нові» нації.

Націоналізм як процес формування нації. Націоналізм як вияв національної свідомості. Націоналізм як ідеологія. Націоналізм як суспільно-політичний рух.

Етнополітичні конфлікти. Причини виникнення етнополітичних конфліктів. Стадії етнополітичного конфлікту. Форми макрополітичного врегулювання етнополітичних конфліктів. Насильницькі, примусові та консенсусні способи. Атериторіальні та територіальні методи. Стратегії етнополітичної деплюралізації. Геноцид. Депортації. Асиміляція. Інтеграція. Культурна автономія. Сецесія. Стратегії етнополітичної інженерії. Контроль (домінування). Консоціація. Арбітраж. Регіональна автономія. Федералізація. Кантонізація.

Етнонаціональна політика України. Конституція України про консолідацію та розвиток української нації, забезпечення етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності національних меншин України. Нормативні акти про регулювання етнонаціональних питань. Етнополітичні проблеми України. Російський етнополітичний фактор. Кримсько-татарська проблема.

#### ТЕМА 14. Політичні ідеології та політична культура

Поняття “політична ідеологія”. Ідеологія і політика як регулятори відносин між людьми. Структурні рівні ідеології (теоретико-концептуальний, програмно-політичний, актуалізований). Місце політичної ідеології в структурі суспільної свідомості. Функції політичної ідеології.

Лібералізм: сутність, основні принципи. Витоки класичного лібералізму (вчення про суспільний договір та природні права людини). Становлення і розвиток консерватизму як ідейно-політичної течії. Основні ідеї, принципи та цінності консервативної ідеології. Неоконсерватизм. Сучасні напрямки консерватизму.

Комунізм. Соціалізм. Соціал-демократія. Становлення і розвиток ідеології комунізму. Економічна, соціальна та політична доктрина марксизму. Розвиток марксизму на сучасному етапі: “критичний напрям марксизму” (Ю.Габермас), марксистський структуралізм (Л.Алтюссер), аналітичний марксизм (А.Пшеворські), фрейдомарксизм (Г.Маркузе). Комуністичний інтернаціонал. Комуністична ідеологія в Україні.

Зародження фашизму як ідейно-політичної течії. Антигуманізм теорії і практики фашизму. Соціальна база фашистського руху. Психологічні та моральні причини підтримки фашизму. Італійський та німецький варіанти фашизму. Неофашизм у сучасному світі.

Становлення руху ненасильства. Ідеологи руху ненасильства (М.Ганді, М.Л.Кінг).

Ідеологія фемінізму. Витоки феміністичної ідеології. Основні теоретичні напрямки сучасного фемінізму. Ліберальний фемінізм. Марксистський (соціалістичний) фемінізм. Радикальний фемінізм. Чорний фемінізм. Держава і право в інтерпретації фемінізму.

Політична ідеологія в постіндустріальному суспільстві: зміна форм, перспективи розвитку. Деідеологізація суспільного життя.

Політична культура як система поглядів, почуттів, цінностей та уявлень, що реалізуються в політичній діяльності та відносинах політичних суб'єктів.

Функції політичної культури. Пізнавальна функція. Ідентифікаційна функція. Орієнтаційна функція. Адаптаційно-виховна функція. Політична соціалізація. Регулятивно-нормативна функція. Інтегративна функція. Комунікативна функція. Забезпечення інтересів. Апологетична функція. Прогностична функція.

Запровадження терміну “політична культура” І.Гердером. Модерні концепції політичної культури. Проблема критеріїв типологізації політичної культури. “Чисті” типи політичної культури (Г.Алмонд, С.Верба). Патріархальна, підданська та активістська культури. Поєднання типів: патріархальний / підданський, підданський / активістський, патріархальний / активістський. Специфіка їхньої реалізації в рамках політичної системи.

## **ТЕМА 15. Політичні еліти і політичне лідерство**

Гене́за ідей політичного елітизму та проблеми вивчення політичної еліти. Історичні умови та сутність елітизму. Обґрунтування поділу суспільства на „вищих” і „нижчих”. Термінологія політичного елітизму. Визначення політичної еліти. Підходи і критерії. Циркуляція еліт. Методи формування національних еліт.

Класифікація еліт. Еліти за формою здійснення влади. Еліти за способом приходу до влади. Еліти за ідеологічними цінностями. Еліти за видами політичної діяльності. Еліти за основними сферами життєдіяльності суспільства. Основні риси політичної еліти. Легітимні і нелегітимні еліти. Відкриті і закриті еліти. Владна еліта, правляча еліта, контреліта. Види політичної еліти. Функції політичної еліти (стратегічна, комунікативна, інтегративна, організаторська). Якісні характеристики еліти та їх типології.

Сутність і природа політичного лідерства. Лідерство як соціальний феномен. Гене́за класичних поглядів на політичне лідерство (Н.Макіавеллі, Т.Гоббс, Г.Гегель, Т.Карлейль та ін.). „Соціологія панування” М.Вебера. Різноманітність визначення політичного лідерства. Ознаки та основні критерії політичного лідерства.

Теорії політичного лідерства. Теорія рис (Е.Богардус, Ф.Гальтон, Ю.Дженнінгс та ін.). Ситуаційна теорія (В.Ділл, Р.Согділл, Т.Хілтон, В. Рейтман, А.Голднер та ін.). Психоемоційна теорія та її концепції (З.Фройд, Г.Лебон та ін.). Г.Лассуелл та його політичний психоаналіз. Теорія послідовників (конституентів).

### Історія зарубіжних політичних вчень

#### **Тема 1. Історія зарубіжних політичних вчень як навчальна дисципліна: предмет, особливості та значення**

Історія зарубіжних політичних вчень як навчальна дисципліна. Предмет і завдання курсу. Методи історії політичних вчень. Принципи періодизації політичних вчень. Основні поняття та категорії історії зарубіжних політичних вчень. Закономірності історії зарубіжних політичних вчень.

Поняття і структура політичних доктрин. Логіко-теоретична основа, зміст та програмні положення політичних доктрин. Закономірності розвитку політичної думки.

Історико-політичний і концептуальний підходи до вивчення політичних теорій. Проблеми періодизації. Поняття парадигми.

#### **Тема 2. Політичні вчення у країнах Стародавнього Світу**

Прикладний та релігійно-міфологічний характер політичних вчень Стародавнього Сходу. Етико-політичні доктрини: трактат „Артхашастра” (Індія) та книга „Шу цзин” (Китай). Політична думка Єгипту („Повчання Птаххетеп”) та Вавілону („Закони Хаммурапі”).

Політична думка Стародавньої Індії. Брахманізм та буддизм. Трактат „Манавадхармашастра” („Настанови Ману про дхарме” або „Закони Ману”). Канон „Тіпітака” („Три корзини”).

Політичні вчення Стародавнього Китаю. Даосизм – трактат „Дао де цзин” („Книга про дао і де”). Конфуціанство – книга „Лунь юй” („Судження і бесіди”). Монізм – книга „Мо-цзи”. Школа легістів – трактат „Шан цзюнь шу” („Книга правителя провінції Шан”).

#### **Тема 3. Політико-правові вчення Стародавньої Греції та Стародавнього Риму**

Феномен античного полісу, його структура і значення в політичній культурі античності. Інститут громадянства та народні збори. Початок розвитку демократичних вчень. Софісти та

Сократ. Справедливість, добродієність та знання як абсолютні істини. Політичні вчення аристократії. Етатизм.

“Ідеальна держава” Платона (“Держава”, “Закони”, “Політик”, “Критон”). Ідеальне як відповідність природі людини. Держава як уособлення досконалості та справедливості. Залежність форми держави від пануючого суспільного прошарку. Негативне ставлення до ідей громадянської свободи.

Зародження концепції “громадянського”. “Політична наука” Арістотеля (“Політика”, “Нікомахова етика”, “Афінська політія”). Політика і держава – відображення природних потреб людини, зокрема, в спілкуванні. Розумна природа людини як основа політики. Наука про політику.

Політичні вчення в період занепаду давньогрецьких держав-полісів. Соціальна етика і політичні концепції Стої: Епікур, Зенон, Полібій.

Вплив політичної думки Стародавньої Греції на розвиток політичних вчень Стародавнього Риму. Політичні вчення рабовласницької аристократії.

#### **Тема 4. Політичні вчення Західної Європи доби Середньовіччя**

Хронологія та періодизація політичної думки Середньовіччя: “темні віки” та “каролінгський Ренесанс”. Ідея універсальної християнської імперії та універсальності християнської віри. Обґрунтування принципу розподілу духовної та світської влади.

Загальна характеристика політичної думки у період Середньовіччя та раннього християнства. Ранньохристиянські уявлення про державу та право. Одкровення Іоанна – “Апокаліпсис”. Августин Аврелій (Блаженний) – “Сповідь”, “Град Земний”, “Про Град Божий”. Ідея теократичного панування. Обґрунтування зверхності духовної влади над світською.

Теократичні ідеї в політичних вченнях Високого Середньовіччя. Теорії середньовічної схоластики. Іоанн Солсберійський – “Полікратікус”. Вчення про державу і форми правління Фоми Аквінського. Держава як засіб підготовки людини до життя у “царстві небесному”. Політика і держава результат суспільного розвитку. Ідея “держави загального блага”.

Від теократичних ідей до передренесансних теорій: Роджер Бекон, Уільям Оккам, Данте Аліґ’єрі, Марсильй Падуанський, Ніколай Кузанський, Лоренцо Валла.

#### **Тема 5. Політичні вчення у країнах Арабського Сходу у період Середньовіччя**

Мусульманська концепція держави. Мусульманське право та Коран. Політико-правові напрями в ісламі. Коран і Сунна. Сунніти, шіїти, ханбаліти, харіджити, шафіїти, та малікіти.

Країни Арабського Сходу з погляду еволюції політико-правової думки, конституційного права, внутріполітичного розвитку. Політико-правові вчення мислителів Арабського Сходу. Політичні ідеї в працях арабських філософів. Аль-Фарабі (“Арістотель Сходу”, “Другий вчитель”), Аверроес (Ібн Рошд), Авіцена (Ібн Сіна) та Ібн-Хальдун (“Велика історія”, “Книга повчальних прикладів”).

#### **Тема 6. Політична думка Західної Європи доби Відродження та Реформації**

Вчення Ніколо Макіавеллі про державу і політику як мистецтво та науку. Запровадження емпіричного аналізу до пізнання політичної дійсності. Звільнення політики від католицького універсалізму. Політика як окрема сфера життєдіяльності людини. Обґрунтування принципу політичної доцільності. Політичні ідеї Франческо Гвіччардіні.

Криза католицької церкви на межі XIV – XVI століть. Ідейні основи і політичний зміст моделі Реформації Мартіна Лютера. Криза католицької церкви на межі XV – XVI століть, погляди Ульріха фон Гуттена та Еразма Роттердамського. Кальвінізм (Жан Кальвін). Політичні ідеї тираноборців. Етьєн де Ла Боєсі (трактат “Роздуми про добровільне рабство”).

Теорія державного суверенітету і політичне вчення Жана Бодена.  
Політичні ідеї раннього утопічного соціалізму. “Утопія” Томаса Мора. “Місто Сонця” Томмазо Кампанелли.

### **Тема 7. Політичні вчення в Голландії та Англії доби ранніх буржуазних революцій (XVII ст.)**

Розвиток політичної думки в Голландії. Виникнення теорії природного права. Вчення Гуго Гроція та Бенедикта Спінози про державу.

Розвиток політичної думки в Англії. Основні напрямки політичної ідеології в період Англійської буржуазної революції (1642-1649 рр.). Природний стан як до політичний етап. Концепція Томаса Гобса. Теоретичне обґрунтування демократії. Вчення Джона Лока про державу і громадянське суспільство. Первинність громадянського щодо державного. Політичні ідеї Девіда Юма.

### **Тема 8. Політичні вчення у Франції та Італії доби Просвітництва**

Розвиток політичної думки у Франції. Політичні ідеї представників французького Просвітництва. Політична програма Вольтера. Теорія розподілу влади в правовій державі Шарля Луї Монтеск'є. Політичний радикалізм Жан-Жака Руссо. Ідеї народного суверенітету і прямого народовладдя. Політичні погляди Поля Анрі Гольбаха та Клода Андріана Гельвеція.

Політичні ідеї італійського Просвітництва. Політичні ідеї Джамбаттіста Віко. Політико-правова теорія Чезаре Беккарія.

### **Тема 9. Політичні вчення ідеологів абсолютизму в Німеччині доби Просвітництва (XVII –XVIII століть)**

Економічна та політична відсталість Німеччини в XVII – XVIII століттях. Стан політичної роздробленості в Німеччині.

Природно-правові теорії німецьких просвітників. Політичні погляди Самуеля Пуфендорфа, Християна Томазія, Готфріда Вільгельма Лейбніца та Християна Вольфа. Політичні ідеї німецького освіченого легізму.

### **Тема 10. Соціалістично-комуністичні утопії у Західній Європі доби Просвітництва**

Політичні вчення соціалізму і комунізму в дореволюційній Франції. Мореллі (“Кодекс природи, чи істинний дух її законів”), Жан Мельє (“Заповіт”), Леже-Марі Дешан (“Істина, чи Істинна система”). Егалітаризм Габрієля-Бонно де Маблі.

Основні напрямки політичної думки періоду Великої французької революції. Конституціоналісти (Оноре де Мірабо, Еманюель Сієс, Антуан Барнав). Жирондисти (Жак Брісо і Жан Ролан). Якобінці (Максиміліан Робесп'єр і Жан Поль Марат).

Проблеми держави і політики в документах “Змови задля рівності”. Політичні вчення бабувістів (Франсуа (Гракх) Бабьоф і Сільвен Марешаль).

### **Тема 11. Розвиток політичної думки у Сполучених Штатах Америки**

Становлення американської політико-правової думки раннього колоніального періоду. Політичні погляди конгрегаціоналістів (Томас Гукер, Роджер Вільямс, Джон Вайз). Основні положення концепцій про шляхи державного розвитку.

Політична думка США періоду боротьби за незалежність. Демократично-республіканський та федералістський напрямки розвитку політичної думки. Політичні погляди республіканців (антифедералістів) – Бенджамін Франклін. Томас Пейн, Томас Джефферсон.

Політичні ідеї централістів-федералістів (Олександр Гамільтон, Джон Адамс, Джеймс Медісон).

### **Тема 12. Політичні вчення у Німеччині кінця XVIII – початку XIX століть**

Загальна характеристика політичної і правової думки в Німеччині в кінці XVIII ст. Особливості розвитку Німеччини в кінці XVIII ст.

Іммануїл Кант – засновник консервативного лібералізму. Ідея правопорядку і законслухняності як частина політичної (громадянської) свідомості. Розширення свободи як мета існування людського роду. Вчення І. Канта про “вічний мир”. Право – сутність існування держави.

Концепція громадянського суспільства, конституційної монархії та станово-корпоративної демократії Георга Гегеля. Ідеалізація ролі держави у політичному процесі. Моральний позитивізм.

Політична теорія Іоганна-Готліба Фіхте. Теорія походження держави. Взаємовідповідальність влади і суспільства. Народ – як вище джерело будь якої влади. Утопічне ідеальне суспільство. Теоретичні основи владного режиму розумного суспільства. Політичний ідеал І. Г. Фіхте.

Політичні теорії Німеччини кінця XVIII ст. та їх значення для формування політичної свідомості нового типу.

### **Тема 13. Політичні погляди ідеологів утопічного соціалізму у Західній Європі першої половини XIX століття**

Політичні ідеї критичного утопічного соціалізму. Клод Анрі де Сен-Сімон – основоположник французького утопічного соціалізму початку XIX століття. Шарль Фур'є та його соціальна програма. Соціально-утопічні ідеали Роберта Оуена.

Ідея загального виборчого права Луї Блана (“Організація праці”). “Комуністична демократія” Етьєна Кабе (“Подорож до Ікарії”). Теодор Дезамі (“Кодекс спільності”). Л.О. Бланкі (“Друзі народу”). Концепція революційного переходу до комунізму Вільгельма Вейтлінга. Критики утопічного соціалізму (К. Пеккьор).

### **Тема 14. Ліберальна політична ідеологія в Західній Європі першої половини XIX століття**

Англійський політичний лібералізм. Завдання держави – забезпечити щастя для людей. Теорія утилітаризму Ієремії Бентама. Джон Стюарт Мілль про свободу, порядок і соціальний прогрес. Співвідношення незалежності особи та громадянського контролю. Вчення про індивідуальну свободу. Держава охоронець інтересів кожного громадянина. Концепція “залежності жінок”.

Політична програма лібералізму у Франції. Бенджамін Констант про права і свободи, ліберальний політичний режим і політичну свободу. Проблеми свободи і рівності у працях Алексіса де Токвіля. “Золотий закон” політичного розвитку. Переваги і недоліки демократії.

Німецький лібералізм. Політичні погляди Вільгельма фон Гумбольдта. Теорія “надкласової монархії” Лоренца фон Штейна.

### **Тема 15. Реакційні і консервативні політичні вчення в Західній Європі в кінці XVIII – початку XIX століть**

Реакційні політичні вчення у Франції, Швейцарії та Австрії. Традиціоналізм Едмунда Берка. Політична програма Жозефа де Местра. Критика Французької буржуазної революції.

Повернення королівської влади як основна запорука збереження традицій феодального устрою. Історичне право дворянства на панування.

Ультрароялізм Габріеля Бональда. «Теорія політичної і релігійної влади». Влада народу як основна причина деспотизму. Абсолютна монархія – досконалий утвір суспільства, зразок організованості та порядку.

Реакційні політичні погляди Карла Галлера. Обґрунтування абсолютизму, критика республіканізму та народовладдя.

### **Тема 16. Основні напрями політичних концепцій Західної Європи другої половини XIX століття**

Соціологізм в політичній науці. Соціологічні теорії держави. Політичне вчення засновника позитивізму (“позитивної філософії”) Огюста Конта. Герберт Спенсер – основоположник органічної теорії держави. Соціологічна концепція держави (Людвіг Гумплович).

Аристократична концепція держави і права Фрідріха Ніцше. Антілібералізм Ф. Ніцше, концепція «надлюдини». Автономність політики і моральних цінностей.

Ліберальні вчення про право і державу. (Рудольф Ієрінг, Георг Еллінек).

### **Тема 17. Політичне вчення марксизму**

Основоположники нового вчення – політична концепція Карла Маркса і Фрідріха Енгельса. Світова історія – історія виробництва. Проблема співвідношення між базисом і надбудовою.

Суспільно-економічні формації та боротьба класів у вченні К. Маркса. Критика капіталізму та «додана вартість». Можливість звільнення особи від держави та політики. Концепція «соціалістичної революції». «Маніфест комуністичної партії» та «Капітал». Вчення про «диктатуру пролетаріату». Політичне вчення і програма соціальної демократії. Комунізм як політичний ідеал. Інтерпретація Маркса його послідовниками.

Політична програма Ф. Енгельса. «Становище робітничого класу в Англії». Критика анархізму. Необхідність послідовності суспільно-економічних формацій. Матеріалістичне розуміння історії, права та держави. Політичні погляди Фердинанта Лассаля.

### **Тема 18. Політичне вчення анархізму**

Політична концепція анархізму. “Соціальна конституція” П’єра Жозефа Прудона. «Що таке власність?». Заперечення держави та приватної власності. Організація комунального устрою. Обмін послугами як основна економічна умова нового суспільства.

Заперечення держави та політичної влади у вченні Макса Штірнера. «Єдиний і його власність». Людське Я – смертельний ворог держави. Суспільство як асоціація рівних індивідів. «Для Мене немає нічого вищого за Мене».

Теоретик революційного анархо-колективізму Михайло Бакунін. Несумісність держав та індивідуальної свободи. Держава як закріплення експлуатації. Обґрунтування ідеї революції як руйнівника всіх організацій та установ. Необхідність таємної організації із суворою дисципліною та авторитарним централізмом. Економічне та соціальне зрівняння класів та особистостей.

### **Тема 19. Політико-правові теорії елітаризму**

Теорія еліт В. Парето. Поняття «політичної еліти». Еліта як «група природжених керівників нації». Еліта «лисиць» та еліта «левів». Зміна еліт при владі – універсальний закон історії.

Теорія правлячого класу Г. Моски. Протистояння еліти і маси як організації і хаосу. Політика як фундамент суспільного розвитку. Багатство як основний фактор домінування правлячого класу. Дві тенденції правлячого класу – аристократична і демократична.

«Залізний закон олігархії» Р. Міхельса. Олігархізація як наслідок організаційних вимог. Влада партії як наслідок функціонування професійного платного апарату. «Циркуляція партійних еліт». Елітарно-олігархічна реальність епохи монополістичного капіталу. Еліта як панівна привілейована каста і маса як «демократична декорація». Поняття «соціологія партії».

### **Тема 20. Постмарксистські концепції розвитку політичної науки**

Е. Бернштейн, К. Каутський, А. Бебель, К. Лібкнехт – теоретики соціал-демократії. Центристи (Г. Плеханов).

Засновник більшовизму В. Ульянов (Ленін). Послідовники ленінізму (М. Бухарін, Л. Троцький, Й. Сталін). Диктатура пролетаріату. Теорія перманентної революції. «Бухарінська альтернатива».

Неомарксистські концепції розвитку суспільства. Ревізія ортодоксального марксизму (А. Грамші, Д. Лукач). Критика детермінізму. Гегемонія як культурне лідерство правлячого класу. «Уречевлення» та класова свідомість.

### **Тема 21. Концепції неоконсерватизму та неолібералізму**

Соціальні передумови відродження лібералізму і консерватизму. Ідеолог неолібералізму Дж. М. Кейнс. Ідеолог неоконсерватизму Ф. А. фон Хаек. Поняття “лібертаризму”. Держава – джерело пригнічення свободи людини, порушення її прав. Критика Хаєком соціалізму, соціальної держави і так званої “тоталітарної демократії”. Відмінність ліберала від демократа. Концепція консервативної революції Ю. Евола.

Психологічний напрямок соціологічного обґрунтування неолібералізму (Л. Уорд, Г. Лебон, Ч. Кулі, З. Фрейд, Е. Фромм). Теорія наслідування Г. Гарда.

Діагноз З. Фрейда відносно умов людського існування, агресивні імпульси та їх природа. Зв'язок між політичною теорією та природою людини. It, Ego, Super-ego.

“Втеча від свободи” Е. Фромма. Фромм про природу людської діяльності. Умови для реалізації творчого потенціалу громадян, їх конструктивної енергії. Відчуження як тип хвороби духу. Невротична особистість – відчужена особистість.

### **Тема 22. Політико-правові теорії фашизму та націонал-соціалізму**

Фашизм як політична течія антидемократичного, расистського спрямування. Концепція фашизму Дж. Джентіле у книзі «Гене́за та структура суспільства». Критика парламентаризму та виправдання насильства у діяльності держави. Верховенство держави над законами. Можливість реалізації свободи у колективізмі.

Фашизм як спосіб існування держави у вченні А. Рокко. «Історична гене́за фашизму». Корпорація та синдикалізм як основи ідеальної фашистської держави. Концепція націоналізму як основа фашистської держави Б. Муссоліні. «Доктрина фашизму». Свобода держави та індивіда в державі. Критика розуміння свободи ідеологією лібералізму.

Соціальний дарвінізм Х. Чемберлена. Боротьба «благородних» і «неповноцінних» рас. «Війна всіх з усіма» як основа виживання «кращих і сильніших».

Суспільний ідеал націонал-соціалізму у роботі «Моя боротьба» А. Гітлера. Антисемітизм та комунізм. Теорія життєвого простору. Фюрер як персоніфікація волі і духу народу. Поняття «раса» та «національний дух». Вибірковість права.

## **Тема 23. Соціологічний напрямок у політичній думці початку XX століття**

Політичні явища як окремих вид буття. Політичні погляди засновника “розуміючої соціології” М. Вебера. Веберівська методологія дослідження політики. Концепція “ідеальних типів”. Визначення політики та влади і типів їх легітимності. Матеріальні та ідеальні інтереси як мотиви дій суб’єктів політики. Розуміння влади і держави як відносин, що спираються на легітимне насилля. Теорія раціональності. Капіталізм – втілення принципу раціональності. Формальна раціональність і бюрократія. Типологія легітимації влади: традиційна, харизматична і раціонально-легальна. Характеристика сутності держави. Типологія політиків. Вплив поглядів М. Вебера на розвиток політичної думки.

### Теорія міжнародних відносин та міжнародне право

#### **ТЕМА 1. Предмет теорії міжнародних відносин та міжнародного права**

Різні підходи до визначення сутності та критеріїв міжнародних відносин: Міжнародні відносини як взаємодія між державами; міжнародні відносини як діяльність недержавних акторів; пошук компромісного підходу. Пошук критеріїв міжнародних відносин.

Сутнісна відмінність між поняттями "міжнародні відносини", "світова політика", "міжнародна політика", "зовнішня політика". З історії запровадження та використання терміну "міжнародні відносини" (І. Бентам).

Об’єкт дослідження теорії міжнародних відносин. Роль і місце теорії міжнародних відносин у системі суспільних та точних наук: історія дипломатії, міжнародне право, політична економія, соціальна психологія, прикладна математика.

Предмет та об’єкт міжнародного права як дисципліни, що вивчає міжнародні відносини. Започаткування концептуального осмислення правового регулювання міжнародних відносин.

#### **ТЕМА 2. Методологія дослідження міжнародних відносин**

Основні методологічні проблеми дослідження міжнародних відносин. Методологічна дихотомія між історико-описовим чи інтуїтивно-логічним підходом до дослідження сутності міжнародних відносин та операційно-прикладним чи аналітично-прогностичним. Проблема “рівня аналізу” у теорії міжнародних відносин.

Прикладні методи аналізу міжнародних відносин. Спостереження. Аналіз документів. Порівняльний метод.

Експлікативні методи дослідження міжнародних відносин. Контент-аналіз. Івент-аналіз. Когнітивне картування. Експеримент у дослідженні міжнародних відносин.

Прогностичні методи у теорії міжнародних відносин. Дельфійський метод. Побудова сценаріїв вірогідного розвитку міжнародних подій чи процесів. Застосування системного підходу до дослідження міжнародних відносин. Вивчення міжнародних відносин з позицій прикладного моделювання.

#### **ТЕМА 3. Історія дослідження міжнародних відносин до початку XX століття**

Аналіз міжнародних відносин у періоди Відродження та Просвітництва. Реалістичний аналіз міжнародних відносин у праці Н. Макіавелі “Володар”. Розвиток класичного (реалістичного) підходу до аналізу міжнародних відносин у теоретичній спадщині Т. Гобса. Е. де Ватель та започаткування теорії політичної рівноваги Ф. де Віторія та Еразм Ротердамський як один із засновників ідеалістичної тенденції у розумінні сутності міжнародних відносин. Г. Гроцій як засновник сучасного міжнародного права.

Шарль де Сен-П'єр та Імануїл Кант та їх концепції “вічного миру” та “універсальної історії”. Проект встановлення миру у праці Ш. де Сен-П'єра “Записка про збереження вічного миру в Європі”: зміст основних угод про створення конфедерації. І. Кант як перший систематизатор ідеалістичного підходу до аналізу міжнародних відносин. Основні положення праці І. Канта “Ідея універсальної історії”. Проект встановлення “вічного миру” у праці І. Канта “До вічного миру”.

Історія розвитку теорії міжнародних відносин упродовж другої половини ХІХ – на початку ХХ століття (огляд): розвиток класичного підходу Карлом Фон Клаузевіцем; марксизм, теорія імперіалізму, расова теорія.

Загальна характеристика поглядів “батьків-засновників” геополітики: Ф. Ратцель, Р. Челлен, Х. Макіндер, К. Гаусгофер, Н. Спайкмен, А. Меген. Геополітичний детермінізм. Поняття геополітики. Концепція “життєвого простору”, “природних кордонів”, “гарт-ленда”, “рим-ленду”.

Повоєнний та сучасний розвиток теорії геополітики. Геостратегія Погляди З.Бжезинського, Г. Кісінджера, С. Гантінгтона. Просторово-територіальне розташування держав як фактор як їх зовнішньополітичної стратегії.

#### **ТЕМА 4. Політичний реалізм та ідеалізм як класичні теорії міжнародних відносин**

Передумови формування реалізму як окремого напрямку в теорії міжнародних відносин. Погляди Фукідіда, Н. Макіавеллі, Т. Гобса як джерело формування реалістичної теорії. Роль теорій “балансу сил” та “політичної рівноваги” у формуванні політичного реалізму.

Ганс Моргентау як засновник класичної версії політичного реалізму. Визначення мети теорії міжнародних відносин. Шість принципів політичного реалізму у праці Г. Моргентау “Політичні відносини між націями Боротьба за владу та мир” (1948 р.).

Раймон Арон про сутність міжнародних відносин. Визначення складності дослідження міжнародних відносин Р. Ароном: відмінність предмету політології та теорії міжнародних відносин. Міжнародні відносини як альтернатива війни та миру, вибір між постатями “дипломата і солдата”.

Криза класичного реалізму 80-90-х років ХХ століття. Обмеженість класичного реалізму у пояснення функціонування системи міжнародних відносин: критика принципу домінування національних інтересів у формуванні існуючих міжнародних відносин; положення про роль державного суверенітету та державу як вищий ступінь громадянської ідентичності.

Нововведення неореалізму у зміст класичного реалізму. “Велика суперечка” у середовищі теоретиків міжнародних відносин. Потреба перегляду деяких основних положень класичного реалізму. К. Уолца та його праця “Теорія міжнародних відносин” (1979 р.): виникнення школи неореалізму. Теза неореалістів про системний характер міжнародних відносин. Структуралізм. Визнання неореалістами ролі інституційних та нормативних факторів у функціонуванні міжнародних відносин. Максимізація безпеки як основний стимул поведінки держав: Б. Бузан про формування регіональних систем та “комплекс безпеки”.

Становлення ідеалістичної парадигми у міжнародних відносинах (ХVІ-ХІХ ст.). Ідеалізм як філософська основа теорії міжнародних відносин. Ідея “доброї природи людини” як визідний пункт теорії політичного ідеалізму у міжнародних відносинах. Внесок абата Дюбуа, У. Пенна, Ф. де Віторія, Г. Гроція, Ш. де Сен-Пєра. Ідеї І. Канта про можливість “правового” стану у міжнародних відносинах.: трактат «Про вічний мир».

Розвиток політичного ідеалізму у період Першої світової війни та упродовж 20-30-х років ХХ століття: «14 пунктів» Вудро Вільсона: спроба досягти компроміс між мораллю та силою. Пакт Бріана-Келлога, доктрина Стаймсона. Розвиток пацифізму у міжвоєнний період. Формування федералістичного напрямку.

## **ТЕМА 5. Модерністська методологія та постмодернізм у дослідженні міжнародних відносин**

Причини появи модерністського підходу у дослідженні міжнародних відносин. Внесок психології, соціології, математики та інших наук у розвиток модерністської (наукової) парадигми у суспільних науках. Спроба подолання недоліків “класичних” (реалізм, ідеалізм) парадигм міжнародних відносин: К. Райт, М. Каплан, К. Дойч, Д. Сінгер, Е. Голісті, Е. Гаас.

Транснаціоналізм і започаткування третьої “великої дискусії” у теорії міжнародних відносин. Переосмислення ролі держави як учасника міжнародних відносин та значення національного інтересу. Погляди Дж. Ная, Р. Когейна у праці “Транснаціональні відносини та світова політика”. Теза про зростання взаємозалежності світу та відносне зменшення сили у міжнародних відносинах

Теорія цивілізацій у вивченні владних відносин на світовій арені. Популяризація положень праці А. Тойнбі “Осягнення історії”. С. Гантінгтон і його праці “Третя хвиля демократії”, “Зіткнення цивілізацій і майбутнє світового порядку”.

Розквіт міжнародної політекономії у 80-90-і роки ХХ століття. Предмет міжнародної політичної економії. Основні традиції міжнародної політекономії: реалізм; марксизм; лібералізм. Сучасні теорії “гегемоністської стабільності” і “міжнародних режимів”, “економічного структуралізму”.

Неомарксистський підхід у дослідженні міжнародних відносин упродовж 80-90-х років ХХ століття. Формування “теорії залежності” та “периферізації” країн “третього світу”: Р. Пребіш та Економічна Комісія ООН по Латинській Америці. Основні тези сучасних неомарксистів І. Валлерстайна, С. Аміна, Й. Галтунга: “світ-система”, “світ-економіка”; протиставлення світових “центру” та “периферії”; критика теорії “гіперлібералізму”.

## **ТЕМА 6. Основні типи міжнародних відносин**

Загальна концепція міжнародних відносин як окремої форми суспільних відносин всього людства. Відмінності між поняттями “міжнародні відносини” та “міжнародна політика”. Біологічні, економічні, соціальні та політичні передумови виникнення міжнародних відносин. Історичні етапи розвитку міжнародних відносин. Специфіка та особливості сучасних міжнародних відносин.

Типологізація міжнародних відносин: різні підходи. Хронологічний критерій. Критерій характеру системи міжнародних сил (розстановки сил у міжнародних відносинах). Критерій домінуючої форми міжнародних відносин. Критерій ступеню інтенсивності. Геополітичний (географічний) критерій. Критерій ступеню напруженості. Критерій сфери суспільної діяльності.

Політичний характер міжнародних відносин. Військово-політичні відносини. Дискусія про роль економіки та політики у формуванні владних відносин на світовій арені (К. Маркс, В. Ленін, М. Вебер, Дж. Кейнс). Проблема виміру і визначення співвідношення економіки та політики у міжнародному вимірі. Ідеологія та міжнародні відносини. Обґрунтування терміну “військово-політичні відносини”, еволюція співвідношення між політичною та військовою формою міжнародних відносин.

Зміна ролі ООН, НБСЄ та інших міжнародних організацій у процесі політичного регулювання міжнародних відносин. Новітні структури управління світовим політичним процесом (початок ХХІ століття).

Географічний вимір міжнародних відносин. Зони, регіони, субрегіони. Міжрегіональне та транскордонне співробітництво, їх правове регулювання згідно норм національного та міжнародного права. Структура та форми транскордонного співробітництва. Поняття єврорегіону.

## **ТЕМА 7. Правові аспекти міжнародних відносин**

Поняття міжнародного права. Історія виникнення та розвитку міжнародного права: міжнародне право стародавнього світу; середніх віків; класичне міжнародне право; розвиток доктрини міжнародного права. Формування сучасного міжнародного права.

Основні особливості міжнародного права. Співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права. Міжнародне публічне і приватне право. Функції міжнародного права.

Норми і джерела міжнародного права. Звичаєві норми міжнародного права. Договірні норми. Норми міжнародного «м'якого права». Договір і звичай як основні джерела міжнародного права. Акти міжнародних організацій, доктрина міжнародного права, загальні принципи права, міжнародні судові рішення як джерела права. Кодифікація міжнародного права.

Система сучасного міжнародного права. Основні принципи міжнародного права. Поняття і види суб'єктів міжнародного права.

Держави як основні суб'єкти міжнародного публічного права. Правове значення державного суверенітету. Поняття території в міжнародному праві. Територіальне верховенство держави. Непорушність державних кордонів. Поняття населення. Громадянство та його значення для міжнародного права.

Поняття та розвиток права міжнародних організацій. Юридична природа міжнародних організацій. Сучасна система міжнародних організацій, їх типи і види. Членство і органи міжнародних організацій.

## **ТЕМА 8. Система міжнародних відносин**

Особливості та основні напрямки системного підходу в аналізі міжнародних відносин. Основні поняття системної теорії: система, елементи, структура, зовнішнє середовище, функція, підсистема. Особливості міжнародної системи. Різні підходи до вивчення міжнародних систем: традиційно-історичний; історико-соціологічний; евристичний; змішаний; емпіричний.

Структура та середовище міжнародних систем. Внутрішній склад та компоненти глобальної системи міжнародних відносин. Глобальна система міжнародних відносин та її підсистеми: функціональний та географічний підхід. Середовище системи міжнародних відносин. Просторово-часова обмеженість систем міжнародних відносин.

Типологізація міжнародних систем. Просторово-географічний критерій. Критерій функціональності. Критерій характеру відносин із навколишнім середовищем (стабільні і нестабільні; конфліктні і кооперативні; відкриті та закриті; автономні, хаотичні). Критерій випадковості. Критерій ієрархічності відносин у системі. Класифікація міжнародних систем М. Каплана.

Закони функціонування та трансформації міжнародних систем. Роль структури міжнародної системи у закономірностях її розвитку. Основні три структурні виміри міжнародних систем за Р. Ароном: конфігурація співвідношення сил; ієрархія акторів; гомогенність чи гетерогенність складу. Режим міжнародної системи. Процеси функціонування та розвитку системи міжнародних відносин. Поняття "динамічна рівновага". Правила збереження стабільності системою міжнародних відносин за М. Капланом, Д. Сінгером, К. Дойчем, за Е. Гаасом.

Історичні типи систем міжнародних відносин. Вестфальська система. Венська і Версальсько-Вашингтонська системи. Вплив Другої світової війни: Ялтинсько-Потсдамська система.

## **ТЕМА 9. Учасники міжнародних відносин, їх інтереси та цілі**

Спільне та відмінне у змісті понять “суб’єкт”, “агент”, “актор”, “учасник” міжнародних відносин. Основні підходи до встановлення основних суб’єктів та акторів міжнародних відносин: політичний реалізм; модерністський підхід; точка зору прихильників транснаціоналізму та теорії взаємозалежності.

Держава як основний міжнародний актор та суб’єкт міжнародних відносин. Історична еволюція ролі держави у міжнародних відносинах. Роль міждержавних відносин у системі міжнародних відносин. Політичний характер міждержавних стосунків. Поняття “національно-державний суверенітет”. Формування міжнародної стратифікації держав тобто їх ієрархізації на міжнародній арені.

Міжнародні організації як учасники міжнародних відносин. Міжнародні урядові організації як суб’єкти міжнародного публічного права. Основні риси та типологія міжнародних урядових організацій. Загальні характеристики та типологізація міжнародних неурядових організацій. Вузьке та розширене розуміння міжнародних неурядових організацій.

Нації, етнічні групи та індивіди у міжнародних відносинах. Специфіка сучасного соціального середовища міжнародних відносин. Зростання різноманітності міжнародних акторів. Право націй на самовизначення. Роль етнічних інтересів як колективного права у міжнародних відносинах. Проблема співвідношення прав людини та прав націй та етнічних груп у міжнародних відносинах. Особа у міжнародних відносинах.

Концепція “наднаціональних акторів” міжнародних відносин. Теорія транснаціоналізму і спроби окреслити функції і роль наднаціональних учасників у глобальній системі міжнародних відносин. Еволюція ролі транснаціональних компаній у міжнародних відносинах упродовж XX століття. Виникнення нових наднаціональних учасників міжнародних відносини наприкінці XX століття.

Поняття та сутність інтересів та цілей учасників міжнародних відносин, їх ієрархія та класифікація. Категорії “інтерес”, “ціль” учасників міжнародних відносин: різні підходи. Класифікація цілей учасників міжнародних відносин. Ієрархія та класифікація інтересів та цілей суб’єктів міжнародних відносин. Типи, види і форми інтересів. Поняття сфери інтересу.

## **ТЕМА 10. Зовнішня політика держав: інституційний, процесуальний та функціональний аспекти**

Різні концепції співвідношення між внутрішньою та зовнішньою політиками. Поняття зовнішньої політики. Теза про первинність внутрішньої політики: Н. Макіавелі, І. Кант, теорія марксизму. Обґрунтування первинності зовнішньої політики: Л. Гумплович, Ф. Тернер, теорія імперіалізму; теорія геополітики; теорія тьєрмондизму. Теза політичних реалістів про високий рівень незалежності зовнішньої політики держав від внутрішньополітичного розвитку. Системний підхід про динамічну взаємодія між внутрішньою та зовнішньою політиками

Процес формування зовнішньої політики. Зовнішньополітична стратегія. Предмет дисципліни “аналіз зовнішньої політики”. Зовнішньополітичні цілі та їх класифікація. Доктрини та концепції у процесі здійснення зовнішньої політики. Зовнішньополітична стратегія як комплекс цілей держави на міжнародній арені. Типологізація зовнішньополітичних стратегій: велика стратегія держави; стратегії врегулювання криз; стратегії миру.

Реалізація зовнішньої політики. Дипломатія. Зовнішньополітична тактика. Механізм реалізації зовнішньої політики. Ресурси зовнішньої політики. Типи зовнішньої політики. Дипломатія і її типи. Методи дипломатії.

Соціальна структура суспільства та її вплив на визначення зовнішньополітичних цілей. Дослідження впливу соціальних факторів на формування зовнішньої політики як одна з предметних областей аналізу зовнішньої політики. Чинники формування зовнішньої політики за Дж. Розенау. Роль еліт та груп інтересів (тиску) у формуванні зовнішньої політики держав.

Ідеологія та зовнішня політика. Національний характер: з історії використання поняття та дослідження його змісту: школа психології народів; праця Г. Ніколсона “Національний характер і національна політика”. Сучасні дослідження впливу національного характеру на зовнішню політику держав..

Моделі процесу прийняття зовнішньополітичного рішення: Розробка моделей прийняття зовнішньополітичних рішень Г. Алісоном та М. Гелперінім. Модель “раціонально діючої особи”. Модель “взаємодіючої установи” (комплексу організаційних процесів). Модель “політичного торгу всередині уряду”. Бюрократична зовнішньої політика. Модель прийняття зовнішньополітичного рішення Н. Форварда. Особливості прийняття зовнішньополітичного рішення в умовах міжнародної кризи.

### **ТЕМА 11. Сила та мораль у міжнародних відносинах**

Категорія “сили” як характеристика стану відносин між суб’єктами міжнародних відносин. Аналіз змісту категорії “сила” представниками політичного реалізму: Ганс Моргентау. Розуміння сили держави Р. Ароном, визначення ієрархії “силових” категорій: сила, реальна сила, могутність. Елементи силового потенціалу держави: різні підходи. Класифікація М. Спайкмена, Г. Моргентау, Р. Штайнамеца, Г. Фішера, Р. Арона. Характеристика основних елементів сили: військового аспекту; стану економіки; якості дипломатії; специфіки національного характеру та інших.

Міжнародне право та можливості застосування сили в міжнародних відносинах. Сучасні міжнародно-правові принципи, які регулюють застосування сили. Операції ООН по підтримці миру. Примус до миру як нова форма миротворства. Проблема застосування сили під час переростання внутрішніх конфліктів у зовнішні. Проекти реформування миротворчої діяльності ООН.

Вплив процесу глобалізації на формування нових норм міжнародної моралі. Глобалізація і новий нормативізм. Аналіз дієвості моральних норм у міжнародних відносинах.

### **ТЕМА 12. Міжнародні конфлікти**

Форми міжнародних відносин або міжнародні процеси. Типологізація форм міжнародних відносин. Міжнародне спілкування і контакти. Міжнародні дії. Міжнародна взаємодія. Міжнародні переговори. Співробітництво та взаємозалежність. Соціологічний аналіз міжнародного співробітництва.

Поняття конфлікту. Причини виникнення міжнародних конфліктів. Різні підходи до визначення природи міжнародних конфліктів: позиції К. Боулдінга, К. Дойча, А. Рапопорта та інших.

Структура міжнародного конфлікту. Стадії (фази) міжнародного конфлікту за К. Райтом. Структура міжнародних конфліктів за Прюїтом та Рубінім. Ескалація та розширення конфлікту. Врегулювання міжнародних конфліктів: традиційні методи і інституційні процедури. Ненасильницькі методи вирішення конфліктів: політико-дипломатичні; юридичні.

Типологія міжнародного конфлікту. Конфлікти “нового покоління”. Критерії типологізації міжнародних конфліктів: за кількістю учасників; за географічною ознакою; за тривалістю; за рівнем прояву ворожості; за предметом; за ступенем автономності; за структурою інтересів. Специфічні риси конфліктів “нового покоління”: причини, учасники, зміст, механізм врегулювання.

Моделі міжнародного конфлікту. Модель К. Боулдінга: праця «Конфлікт та оборона. Загальна теорія». Три моделі міжнародних конфліктів за А. Рапопортом: праця «Конфлікт у створеному людиною середовищі».

Війна як форми міжнародних відносин. Класичний підхід до визначення причин війни К. фон Клаузевіца. Теорія причин війни К. Райта. Зміна характеру війни з появою ядерної

зброї. Формулювання концепції стримування війни: К. Броді. Концепція управління силою А. Клода. Класична типологізація воєн.

Феномен інформаційної війни. Поняття “інформаційної війни”: причини появи. Перші прецеденти інформаційних воєн. Типи інформаційної зброї. Етапи інформаційної війни. Зміна змісту поняття “війна” під впливом інформаційних воєн.

### **ТЕМА 13. Міжнародна безпека**

Зміст поняття “безпека” і основні підходи до її вивчення. Розуміння безпеки (міжнародної безпеки) політичними реалістами: міжнародні відносини “в затінку війни”, держава як основний актор безпеки. Ідеалістично-ліберальна концепція безпеки: поняття “загальне роззброєння”, “колективна безпека”. Роль міжнародного права, міжнародних інститутів та моралі у зміцненні безпеки. Формування у 70-і роки ХХ століття понять “всеохоплюючої” та “всезагальної” безпеки. Розгляд проблеми міжнародної безпеки представниками напрямку транснаціоналізму і взаємозалежності Дж. Наєм і Р. Когеном. Теорія балансу загроз представника неореалізму С. Уолта.

Ієрархія понять безпеки. Розуміння національної безпеки: основні об’єкти, показники, фактори та напрямки. Співвідношення національної та міжнародної безпеки. Типологізація міжнародної безпеки: Регіональна і глобальна безпека.

Військовий аспект безпеки. Поняття військової безпеки. Елементи військової безпеки. Внутрішній аспект військової безпеки. Контроль над зброєю та роззброєння: основні відмінності концепцій.

Нетрадиційні аспекти безпеки. Економічна безпека. Нові загрози економічній безпеці. Демографічна, екологічна та інформаційна безпека: сучасні загрози. Тероризм як основна загроза міжнародній безпеці у ХХІ столітті.

Зміна середовища безпеки і формування нових концепцій безпеки. Перегляд ролі ООН у забезпеченні глобальної безпеки. “Гроціанська” концепція кооперативної безпеки. “Кантіанська” концепція кооперативної безпеки. Концепція безпеки людини. Теорія демократичного миру. Структури колективної і корпоративної безпеки у ХХ і ХХІ століттях.

### **ТЕМА 14. Процеси інтеграції та глобалізації у сучасному світі**

Основні концепції інтеграції. Комунікаційний підхід К. Дейча: два види “співтовариств безпеки”. Функціоналізм Д. Мітрані. Європейський федералізм. Неофункціоналізм Е. Гааса. Концепція “континентальної інтеграції” А. Маршала. Теорія С. Гантігтона.

Типологізація інтеграційних процесів. Форми інтеграції за предметом та географічним критерієм. Проблема співвідношення економічної, культурної та інших форм інтеграції. Інтеграція “вшир” та “вглиб”. Часові форми інтеграції.

Інтеграційні процеси на сучасному етапі (регіональний та субрегіональний рівень). Типологія інтеграційних утворень (ЄС, НАФТА, АСЕАН).

Поняття “глобалізації”. Виникнення терміну “глобалізація” у середовищі Римського клубу (60-і роки ХХ століття). Співставлення глобалізації з близькими по змісту поняттями: “глобалізм”, “універсалізм”, “мондіалізація”, “транснаціоналізм”. Основні підходи до розуміння сутності глобалізації.

Зміст і складові процесу глобалізації. Форми глобалізації. Транскордонне переміщення капіталу. Інформаційна прозорість “міждержавних” кордонів. Зміна ролі і форми державних інститутів. Перегляд концепції суверенітету. Розмиття кордонів між внутрішньою та зовнішньою політиками. Поширення єдиних (західних) стандартів життя. Суперечки про наслідки глобалізації. Глобалізація і рух антиглобалістів.

## ТЕМА 15. Поняття міжнародного порядку та його історичні типи

Поняття міжнародного порядку. Залежність змісту міжнародного порядку від суспільного (соціетального) порядку. Підходи до соціетального порядку: емпіричний і нормативний. Поняття міжнародного порядку. Підходи різних теоретичних шкіл міжнародних відносин до розуміння світового порядку: міждержавний порядок; транснаціональний порядок; глобальний світовий порядок.

Історичні типи міжнародного порядку. “Вестфальський порядок”: держава-нація як основний актор міжнародних відносин і домінування принципу державного суверенітету, формування схеми політичної рівноваги. “Віденський порядок”: принцип легітимізму. Формування ідеологічного виміру міжнародного порядку після Першої світової війни.

Післявоєнний міжнародний порядок: основні особливості. Децентралізація насилля. Фрагментація глобальної міжнародної системи і формування регіональних підсистем. Неможливість прямих військових зіткнень між наддержавами. Можливість переговорів між наддержавами та блоками держав. Прагнення наддержав до збільшення впливу на периферії глобальної рівноваги. Чотири парадигми післявоєнного міжнародного порядку: російський вчений А. Салмін.

Перспективи “нового світового порядку”. Формування різних підходів до розуміння нового стану міжнародного порядку упродовж 90-х років ХХ століття. Праці Ф. Фукуями “Кінець історії” та С. Гантінгтона “Зіткнення цивілізацій”. Тези З. Лакі про “світ без змісту” та інші концепції. Мондіалізм США та прагнення до встановлення “американського світового порядку” в ХХІ столітті.

### 4. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ УСНОГО (ПИСЬМОВОГО) ВИПРОБУВАННЯ

Виконання завдань оцінюється за такими **критеріями**:

- повнота й ґрунтовність викладу навчального матеріалу;
- аргументованість тверджень;
- усвідомлення змісту питання;

Максимальна оцінка за відповідь на екзаменаційний білет усного (письмового) випробування складає 200 балів.

*Розроблені критерії дають можливість:*

- адекватно оцінити виконання студентами питань усного (письмового) випробування;
- виявити якісний рівень засвоєння теоретичних знань і сформованості вмінь, передбачених програмою;
- зробити відповідний загальний висновок про рівень сформованості у майбутніх фахівців професійної компетентності, про їхню готовність творчо здійснювати фахову діяльність.

## 5. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

### Вступ до спеціальності

1. Історія української державності / В. Л. Боднар, М. М. Вегеш, В. І. Худанич. Ужгород, 1996.
2. Основи політології / Боднар В.Л., Вегеш М.М., Худанич В.І. Видання друге. Ужгород, 2000.
3. Становлення і розвиток політичної думки в Україні / В. Л. Боднар, М. М. Вегеш, В. І. Худанич. Ужгород, 1995.
4. Вегеш М., Остапеч Ю. Основи політології. Ужгород : Видавництво Ужгородського національного університету, 2003. 422 с.

5. Гелей С.Д., Рутар С.М. Політологія : навчальний посібник. 5-е вид., перероб. і доп. К. : Т-во "Знання", КОО, 2004.
6. Денисенко В., Матвієнко С., Штерн В. Політологія. Вступ до спеціальності. Львів : Астролябія, 2007.
7. Лазоренко О.В., Лазоренко О.О. Теорія політології. К., 1996.
8. Нагорняк Т. Вступ до політології. Політологія в прізвиськах, датах, тезах, практичних завданнях : навчальний посібник. Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2011.
9. Основи політології / Ф. М. Кирилюк, М. О. Корж, І. П. Федірко та ін.; За ред. Ф. М. Кирилюка. К., 2000.
10. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал та ін. – К. : Парламентське видавництво, 2012.
11. Потульницький В. Теорія української політології. К., 1993.
12. Рябов С.Г. Політологія: Словник термінів і понять. К., 1996.
13. Скиба В., Горбатенко В.П., Туренко В.В. Вступ до політології. К., 1996.
14. Шляхтун П. П. Політологія. Підручник. К., 2002.

### **Історія зарубіжних політичних вчень**

1. Безродний Є. Ф., Уткін О. І. Історія політичних вчень : навчальний посібник. К. : ВД «Професіонал», 2006. 432с.
2. Енциклопедія постмодернізму / За ред. Ч. Е. Вінквіста та В. Е. Тейлора; Пер. з англ.. В. Шовкун. К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2003. 503с.
3. Кирилюк Ф. М. Історія зарубіжних політичних вчень Нової доби : навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 414с.
4. Кирилюк Ф. М. Новітня політологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів]. К. : Центр учбової літератури, 2009. 564с.
5. Класики політичної думки від Платона до Макса Вебера / під ред. Є. Причепія. К. : Тандем, 2002. 584с.
6. Мірошніченко М. І. Історія вчень про державу і право : навчальний посібник. / М. І. Мірошніченко, В. І. Мірошніченко. К. : Атіка, 2001. 224 с.
7. Практикум з політології / за ред. Ф. М. Кирилюка. К. : "Видавничий дім "Комп'ютерпрес", 2003. 622 с.
8. Шляхтун П. П. Політологія (теорія та історія політичної науки) : підручник. К. : Либідь, 2002. 576 с.
9. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : підручник. К. : Юрінком Інтер, 2007. 464 с.
10. Шульженко Ф. П. Історія політичних і правових вчень : підручник/ Ф. П. Шульженко, Т. Г. Андрусак. К.: Юрінком-Інтер, 1999. 304 с.
11. Шульженко Ф. П., Наум М. Ю. Історія вчень про державу і право. К. : Юрінком-Інтер, 1997.
12. Андрусак Т. Історія політичних і правових вчень : тексти лекцій. Частина 1. Львів : Юридичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка, 1997. 80 с.
13. Безродний Є. Ф. Світова класична думка про державу і право : навчальний посібник / Є. Ф. Безродний, Г. К. Ковальчук, О. С. Масний. К. : Юрінком Інтер, 1999. 400 с.
14. Себайн Дж., Торсон Т. Історія політичної думки. К. : Основи, 1997. 838 с.

### **Теорія міжнародних відносин та міжнародне право**

1. Дмитрієв А. Міжнародне публічне право : навчальний посібник / А. Дмитрієв, В. Муравйов. К. : Юрінком Інтер, 2000. 640 с.
2. Мальський М. З. Теорія міжнародних відносин : підручник / М. З. Мальський, М. М. Мацях. 4-те видання, перероблене і доповнене. К. : Знання; Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. 406 с.
3. Тускоз Ж. Міжнародне право: Підручник / Пер. з фр. К. : Артєк, 1998. 416 с.

4. Маддісон В. В. Політологія міжнародних відносин: навчальний посібник / В. В. Маддісон, В. А. Шахов. К., 1997. 174 с.
5. Міжнародні системи і глобальний розвиток К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. 606 с.
6. Основи теорії міжнародних відносин : навчальний. посібник. Львів : Академія сухопутних військ, 2010. 240 с.